

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

med nyt om Sønderjylland

- historie
- kultur
- erhverv
- kunst
- dagligliv
- byer
- personer
- egne
- bøger
- museer

i fortid og nutid

Udgivet af

Historisk Samfund for Sønderjylland

AABENRAA BOGTRYKKERI

Leif Mogensen & Søn

Vestermarksvej 21

Telefon 74 62 25 49

6200 Aabenraa

Telefax 74 62 14 12

... tryksager af enhver art

Aabenraa Fotosats

FOTOSATS · DESK TOP · WEB-DESIGN · FARVEKOPIERING

Aabenraa Fotosats ApS · Nybro 6 · 6200 Aabenraa

Tlf. 74 62 42 44 · Fax 74 62 42 48 · E-mail: aafoto@post3.tele.dk

Mercedes-Benz

Brdr. Platz A/S
Sønderjylland

JYDSKE VESTKYSTEN

AS Brødr. Müller

Gas Equipment

Vollerup, 6400 Sønderborg

For Borgere og
Borgerinder

FOLKEHJEM

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Tilbyder højskoleophold med
lederruddannelse i en selvvalgt
idrætsgren.

Vælg mellem 17-, 23- eller
40 ugers ophold.

Desuden 1-ugers kurser i juli og
august.

Ring efter vor brochure

Tlf. 7442-1848

Revisions- centret A/S

REGISTREREDE REVISORER FRR

Haderslevvej 6 74 62 49 49

Fax 74 62 49 50

6200 Aabenraa

SKIFTER BIL

VOLVO

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR

ENTREPRENØR

HADERSLEV

Spindegården

BOLIG - og

KIRKETEKSTILER

Design: Hanne Vedel

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

NUMMER 3
MARTS

2000

Sønderjysk Månedsskrift

Udgivet af
Historisk
Samfund
for Sønderjylland

Abonnementspris

150 kr. årligt incl. moms
og forsendelse.

Enkeltnumre 20 kr. pr. stk.

Farvelagte eller udvidede
enkeltnumre 30 kr. pr. stk.

Ekspedition:

Haderslevvej 45
6200 Aabenraa
tlf. 74 62 46 83.

Kontortid ma.-to. kl. 9-14.

Redaktion:

Kim Furdal (ansv.)

Institut for
Sønderjysk Lokalhistorie
6200 Aabenraa

Lennart Madsen
Haderslev Museum
6100 Haderslev

Carsten Porskrog Rasmussen
Rodekær 1
6200 Aabenraa

© Sønderjysk Månedsskrift
og forfatterne

Sats/montage: Aabenraa Fotosats ApS
Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S,
Haderslev

I dette nummer:

Peter Kristjan Iversen, mindeord 43
Den 26. januar døde fhv. landsarkivar Peter Kristjan Iversen efter et langt livs virke for den sønderjyske historie og Historisk Samfund for Sønderjylland. Vi bringer dr.phil. H.V. Gregersens mindeord.

Krisen i 1300-tallet. Replik til Bjørn Poulsen 44
I anledning af Bjørn Poulsens artikel »Bønder og jord i sønderjysk middelalder« i oktobernummeret af Sønderjysk Månedsskrift 1999 har månedsskriftet modtaget en replik fra dr.phil. H.V. Gregersen.

Sønderjylland år 0-2000: II

Hvornår opstod hertugdømmet Slesvig? 46
Redaktionen af Sønderjysk Månedsskrift har valgt at markere det runde år med en række artikler om centrale begivenheder igennem de sidste 2000 år. Professor Thomas Riis, Kiel, fortæller her om oprettelsen af hertugdømmet Slesvig og forsøger at datere, hvornår den egentlig fandt sted.

Slumre sødt i Slesvigs Jord..? 49
Siden museumsdirektør Thorkild Kjærgaard og hans fire museumsinspektører på Sønderborg Slot den 22. januar skrev kronikken »Veje og vildveje på Dybbøl Banke« i Jyllands-Posten, har debatten raset om planerne. Det reagerer faghistorikerne på Amtsgymnasiet i Sønderborg på med det synspunkt, at Dybbøl Banke ikke skal konkurrere med Disneyland.

Pastor Møllers forunderlige have 52
I Visby ligger en have, anlagt af sognets præst fra 1908 til 1922, der efter hans død blev offentlig tilgængelig. Esther Jegind Winkel fortæller om haven og dens tilblivelse.

En usædvanlig præst og hans have 56
Hvem var manden bag haven i Visby? Nu afdøde lokalhistoriker Knud Schmidt Nielsen tegnede kort før sin død et portræt af manden med de mange gode intentioner og stor teknisk snilde.

Skæg og blå briller i Blumes Kiosk 61
Hemmelige agenter hører til sjældenhederne i Aabenraa, men i 1930'erne gjorde en af byens kendte skikkelser, kioskejer Peter Blume, tjeneste for den danske stat i et spørgsmål af betydning for den nationale sikkerhed. René Rasmussen, Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg, fortæller, hvordan det gik til.

Bognyt 65

Det sker - på de nordslesvigske museer 68

Bagsiden om forsiden 72
Det kom bag på folkekirken, at så mange præster fra landskirken blev genvalgt af menigheden ved Genforeningen. Hjelpepræst Christian de Fine Licht tegner et billede af præsternes situation ved Genforeningen.

Forsidebillede:

Sønderjyske præster i København september 1921 (udsnit). Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Peter Kristjan Iversen

Den 26. januar døde fhv. landsarkivar Peter Kristjan Iversen efter et langt livs virke for den sønderjyske historie og Historisk Samfund for Sønderjylland. Vi bringer her dr.phil. H.V. Gregersens mindeord.

*Peter Kristjan Iversen (23.5 1914 - 26.1 2000).
Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.*

Forhenværende landsarkivar Peter Kristjan Iversen var født den 23. maj 1914 i Bønderby ved Møgeltønder og nåede ved sin død den 26. januar 2000 en alder på næsten 86 år.

Skønt bondesøn valgte han at få en universitetsuddannelse, der i 1939 gjorde ham til cand.mag. i historie og dansk fra Århus Universitet. Det blev dog ikke en lærergerning, der skulle fylde hans liv. Grebet som han var af sin hjemstavns historie, lykkedes det ham at komme til Rigsarkivet i 1943, og allerede i 1944 fik han ansættelse som arkivar ved Landsarkivet i Aabenraa. Her blev han til 1981, de sidste 20 år som en myndig landsarki-

var. Kronen på hans embedsvirke blev den store udvidelse af Landsarkivet. Den rummer foruden mange kilometer plads til indsamlede arkivalier en stor læsesal og en foredragssal.

Men Peter Kr. Iversen nøjedes ikke med dette embedsvirke. Allerede i 1946 blev han medlem af styrelsen for Historisk Samfund for Sønderjylland og sluttede i 1979 som Samfundets mangeårige formand. Enstrenget som han var, forestod han i alle disse år utrætteligt dag ud og dag ind alle de gøremål, der fulgte med dette virke. Han fik i 1955 Samfundet omorganiseret ved en decentralisering i amtskredse.

Også de årlige ekskursioner, der samlede landsdelens historisk interesserede og gjorde Historisk Samfund for Sønderjylland til vort lands største historiske forening, var P. Kr. Iversens værk. Skønt selv af natur ikke folkelig formåede han at samle medarbejdere, der formidlede hans ideer. Det gjaldt foredragsholdere i historiske studiekredse, det gjaldt udgivelsen af de mange bøger og skrifter, som blev udsendt i disse år. Han var medredaktør af Skriftrækken 1946-79, af Sønderjyske Årbøger 1946-73 og af Sønderjysk Månedsskrift 1947-50.

Men ikke nok med det lod han sig indvælge i Styrelsen for Dansk Historisk Fællesforening (der gav ham et nært samarbejde med Johan Hvidt-

feldt), i Arkivarforeningen, i sammenlutningen af Lokalhitoriske Foreninger, i de Nationale Foreningers samarbejdsudvalg, Selskabet til udgivelse af Kilder til Landbefolkningens Historie og flere andre selskaber.

Det er karakteristisk til belysning af P. Kr. Iversens interesseområde, at hans første bog blev en Vejledning for Sønderjyske Lokalhitorikere (1946). Mange af hans publikationer har ellers været udgiverarbejder, betydeligt af disse er Kniplingskræmmer Jens Wulffs Dagbog (1955). Også i sit otium var han beskæftiget med sådanne arbejder, endda helt til 1997. Foruden landbrugshistorien var det Schackenborg, der optog ham. Han var ikke for intet vestslesviger af bondeherkomst.

H. V. Gregersen

Krisen i 1300-tallet

Replik til Bjørn Poulsen

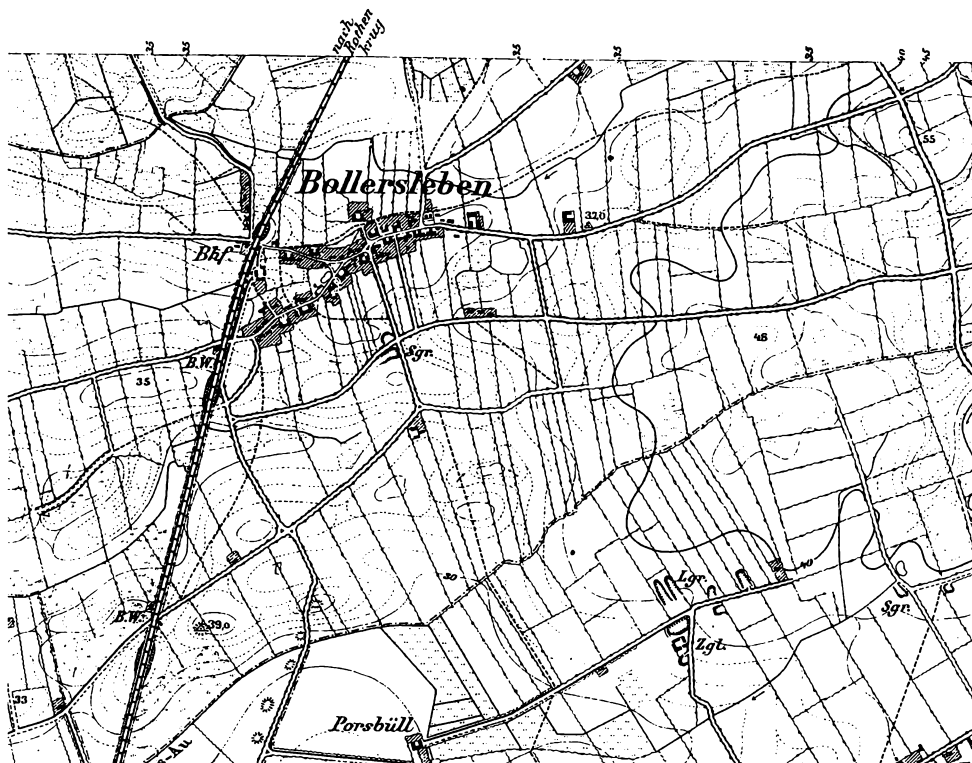
Af H. V. GREGERSEN

Forklaringen på krisen i 1300-tallet hører til blandt de store spørgsmål i dansk og international middelalderforskning. I anledning af Bjørn Poulsens artikel: »Bønder og jord i sønderjysk middelalder« i oktobernummeret af Sønderjysk Månedsskrift 1999 har månedsskriftet modtaget nedenstående replik fra dr.phil. H.V. Gregersen.

I Sønderjysk Månedsskrift 1999, s. 259, har Bjørn Poulsen et afsnit om krisen i 1300-tallet. Heri fremhæver han pesten, »den sorte død«, som forklaring på den store krise. Det er også rigtigt, og den er

som forklaring generel for hele Europa. Men den store klimaforværring, som oplevedes på samme tid, kommer man ikke uden om. Den er selvsagt også generel for Nordvesteuropas vedkommende, men dens virkninger er alligevel af mere lokal natur. Det mere regnrige og fugtige vejr fører nemlig til, at de lettere og mere sandholdige jorder bliver udvasket. Bent Aaby har med sine pollenanalytiske undersøgelser af Abkær mose vest for Haderslev fastslået dette med al ønskelig tydelighed.

Følgen af denne udvaskning blev, at

Preussisk målebordskort fra 1877 over Bolderslev og omegn.

lyngheden bredte sig i området vest for den gamle israndslinje, altså her i landsdelen i det sønderjyske midterland. Man oplever, at sogne vest for Haderslev blev nedlagt, mens omvendt sognekirker i Haderslev østeramt og syd derfor blev udvidet med tilbygninger. Alt dette tyder på, at der finder en art folkevandring sted fra de magre jorder i midterlandet til østeregns kraftigere jorder.

Det er en udvikling, som kan aflæses af stednavnestoffet. Købstæderne får et slumkvarter uden for byporten. I Aabenraa og Flensborg (og flere andre steder) er navnet Ramsherred betegnelsen for et sådant kvarter. I Haderslev viser den lange Storegade fra byporten til Gammel Haderslev det samme. Også her er

der tale om en bosættelse uden for købstadens jurisdiktion.

Også adskillige landsbyer bliver udvidet, og ofte bruges endelsen -balle om de nye bebyggelser. Et godt eksempel er Bolderslev, der her vises i et kortudsnit fra Königl. Preuss. Landesaufnahme fra 1877. Det er med andre ord den gamle landsby, inden den også blev stationsby. Kortet viser den øst-vestgående hovedgade med de gamle gårde og deres tofter, men det viser også et sydvestgående bebyggelsesafsnit med huse og smalle tofter. Denne del af Bolderslev kaldtes Sønderballe, nu i regelen Søndergade.

Mere udførlig dokumentation vil man kunne finde i mit lille skrift: »Det skæve Sønderjylland« - HVORFOR?

Sønderjylland år 0-2000: II

Hvornår opstod hertugdømmet Slesvig?

Af THOMAS RIIS

Den afgørende forudsætning for, at Sønderjyllands historie er andet og mere end lokalhistorie, er oprettelsen af hertugdømmet Slesvig. Den indebar, at Sønderjylland blev udskilt fra riget og underlagt en hertug, der overtog de fleste af kongens beføjelser og efter et par generationer i praksis dem alle. Professor Thomas Riis, Kiel, fortæller her om oprettelsen af hertugdømmet og forsøger at datere, hvornår den egentlig fandt sted.

Hertugdømmet Slesvigs eksistens kan med sikkerhed fastslås fra året 1232. I det år blev Abel, den næstældste af Valdemar Sejrs sønner i ætteskabet med dronning Berengaria, forlenet med Slesvig, mens hans ældre broder Erik (Plovpenning) blev kronet som faderens medkonge. Men hvor langt tilbage i historien rækker Slesvig som hertugdømme? Den ældre forskning regnede Knud Lavard (død 1131) for én af de første hertuger af Slesvig, og man regnede med, at han

her besad et jarledømme, der svarede til norske og svenske jarledømmer. Dette er imidlertid metodisk betænkeligt, da titlen jarl snarere svarer til den internationale titel greve, på latin comes, mens hertug på latin hedder dux. Der er altså behov for at se nærmere på kilderne fra datiden.

Landsdelen syd for Kongeåen optræder som noget, der er skilt fra landsdelen nord for i en lovtæst fra 1100-tallet. Det

betyder dog sandsynligvis

kun, at den danske del

af den jyske halvø

var delt i to lands-

tingsområder:

Nørrejylland

med lands-

ting i Viborg

og landet

syd for

Kongeåen

med lands-

tinget Ur-

nehoved

ved Aaben-

raa.

I de offi-

cielle doku-

menter blev

Knud Lavard

omtalt som »dan-

skernes hertug« eller

»hertug af Danmark«.

Det gælder bl.a. det brev

fra 1169, der ophøjede

ham til helgen, og en of-

ficiel oversigt over den

danske kongeslægt fra

Segl for Sct. Knuds gildet i Slesvig med Knud Lavard, der siddende fuldt rustet springer frem på en hest med en lensfane i den ene hånd og et sværd i den anden.

1190'erne. Også i berettende kilder optræder han som danskernes hertug eller hertug af Danmark. Vi må derfor fastslå, at Knuds hertugembede var et embede, der omfattede hele kongeriget, og ikke en forlening med et egentligt geografisk afgrænset hertugdømme. Det er muligt, at vi har henholdsvis en forgænger og en efterfølger i en hertug Håkon, der nævnes 1085, og en hertug Erik, der optræder 1145.

At Knud også blev valgt til fyrste over Obodritterne (et slavisk folk, der boede i det senere Holsten og Mecklenburg) skal kun nævnes i forbifarten, for de hørte ikke til det danske rige og interesserer os derfor ikke i denne sammenhæng.

Vigtig er imidlertid Knuds særlige tilknytning til Slesvig. Hvad indebar den? En kilde fra midten af 1130'erne, altså kort efter Knuds død, oplyser, at »Canutus præficitur Slesuigae« [»Knud bliver sat i spidsen for Slesvig«]. Sprogligt hænger ordet »præficitur« sammen med ordet »præfectus«, præfekt. Sådanne »præfekter« kendes også fra andre danske byer som Lund og Roskilde. Spørgsmålet er, hvordan titlen bør oversættes til dansk. I Tyskland bliver de såkaldte borggrever ofte på latin tituleret præfekter. Måske kan man antage, at de danske præfekter ligesom de tyske borggrever forenede udøvelsen af kongelig myndighed i byen med militære beføjelser. Konklusionen må derfor være, at Knud Lavard, der var »hertug af Danmark«, fik betroet opgaven som »præfekt i Slesvig«. En forgænger i dette embede var den Eilif, der ifølge Saxo blev afsat på grund af landsforræderi.

Knud Lavards søn, den senere Valdemar den Store, fik tildelt præfekturet over Slesvig af Svend Grathe, hvorved en anden præfekt, der var udnævnt af Svends rival, Knud, blev fortrængt. Som konge synes Valdemar den Store hverken at have udnævnt en »Hertug af Danmark«

eller en præfekt over Slesvig. I hans ældste søn Knud den VI's regeringstid (1182-1202) omtales kongens lillebror Valdemar (Sejr) imidlertid som hertug. I 1189 er hans titel »Dux Dacie« (hertug af Danmark), ligesom Knud Lavards havde været det. I et kun delvis overleveret brev omtales han imidlertid som »Dux Sleswicensis« (Slesvigernes hertug), og i et udkast til et brev fra Abbed Vilhelm kaldes han »Dux Jutorum« (jydernes hertug). Her er hertugtitlen for første gang regional, hvad der kunne tyde på, at der var tale om et egentligt hertugdømme. Hverken titlen »slesvigernes hertug« eller »jydernes hertug« svarer imidlertid til den senere officielle titel for hertugerne af Slesvig, der altid var »Dux Jucie«, dvs. »hertug af Jylland«. Man kan således på den ene side ikke afvise, at der var opstået et slesvigsk hertugdømme i 1190'erne, men på den anden side giver de to dokumenter ikke et sikkert bevis.

Med sikkerhed ved vi imidlertid, at Valdemar Sejr brugte den sønderjyske hertugtitel som konge. I et privilegiebrev for Lübeck, som er bevaret i original, lyder hans fulde titel: »Waldemarus dei gracia Danorum Sclavorumque rex dux Jutie. dominus Nordalbingie« (Valdemar, af Guds nåde danskernes og vendernes konge, hertug af Jylland, herre over Nordalbingien). Dokumentet kan dateres til tiden mellem 1202 og 1214. Den samme skriver har udfærdiget et andet brev fra Valdemar Sejr og ét fra hans forgænger Knud VI, så brevet må være udfærdiget i kongens kancelli. Titulaturen kan derfor opfattes som helt officiel.

Waldemar II fastholdt titlerne som hertug af Slesvig og herre over Nordalbingien (landet nord for Elben), indtil den tyske Kejser Frederik II ved nytår 1214/15 afstod landet nord for floderne Elben og Elde til Valdemar. Fra 1215 til sin død 1241 benyttede han en forenklet titel: »Waldemarus, dei gracia Danorum

Hertug Erik Abelsens segl fra årene 1260-72. På forsiden ses en hjelmklædt rytter med lensfane og på bagsiden et skjold med de to slesvigske løver (leoparder), som viser, at der er tale om hertugen af Slesvig.

Sclauorumque rex« (Valdemar, af Guds nåde danskernes og vndernes konge). Denne ændring må betyde, at Nordalbingien (og også Slesvig) var blevet indlemmet i Danmark.

Denne lille undersøgelse har vist, at der i 11. og 12. århundrede ganske vist fandtes en hertug, ikke »af Slesvig«, men derimod »af Danmark«. Hertil kom, at kongen havde en repræsentant i Slesvig med titlen præfekt. En »hertug af Slesvig« optræder først i kilderne 1193 og først med sikkerhed mellem 1202 og 1214, hvad der måske hænger sammen med opgøret efter biskop Valdemar af Slesvigs oprør 1192. Hertugembedet blev

ikke bibeholdt efter 1215, men efter at Valdemar Sejrs ældste søn, »Valdemar den Unge«, i 1218 var blevet kronet som medkonge, blev hertugtitlen givet til den næstældste søn, Erik. Da Valdemar den Unge døde, og det i 1232 blev Eriks tur til at blive kronet som faderens medkonge, gik hertugdømmet over til Abel, der nu var næstældste søn. Slesvig fungerede således som »sekundogenitur«, dvs. et len, der går til den næstældste søn. Fra 1232 til 1375 herskede Abel og hans efterkommere over Slesvig.

Hertugdømmet Slesvigs opståen må således dateres til tiden omkring 1200, måske 1190'erne.

Slumre sødt i Slesvigs Jord..?

Af lektor og militærhistoriker OLE DROSTRUP samt kollegerne CHRISTISTAN BO-BOJESEN, SØREN BRÜCKNER-KRISTIANSEN, MICHAEL LILLQUIST, BIRGIT POULSEN, HENNING LADEFOGED SØRENSEN og HANS TRÆRUP, alle historielærere på Amtsgymnasiet i Sønderborg

Siden museumsdirektør Thorkild Kjærgaard og hans fire museumsinspektører på Sønderborg Slot den 22. januar skrev kronikken »Veje og vildveje på Dybbøl Banke«, har debatten raset om den bedste måde at lade minderne tale på. Tidligere undervisningsminister Bertel Haarder reagerede som en af de første med en støtteartikel til fordel for Historiecentrets planer om at levendegøre 1864. Det reagerer faghistorikerne på Amtsgymnasiet i Sønderborg på med dette synspunkt, hvori de anfører, at Dybbøl Banke ikke skal konkurrere med Disneyland.

Stormen har ifølge aviserne hærget Historiecentret på Dybbøl Banke slemt i den seneste tid. Som en preussisk granat rev decemberorkanen et stort hul i syd-gavlen på fæstningen. Blæsten omkring centrets udbygning og nye profil har endnu engang skabt kaos på historiefronten.

Når vi som professionelle historikere og historielærere nu også blander os i debatten, er det af flere grunde. Sagen drejer sig ikke bare om at sælge populariseret krigshistorie til turister og skole-

Scene fra Sankelmarkslaget den 6. februar 1864, hvor tilbageblevne danske styrker kæmpede for at forsinke de fremrykkende preussiske styrker. Illustration: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg.

børn i lokalområdet. Det er dybest set nationens hjerteblod, der flyder, når man forsøger at gøre de tragiske begivenheder på Dybbøl til underholdning.

Tidligere minister Bertel Haarder støtter i et læserbrev (JP 26/1) Historiecentrets planer og trækker paralleller til de store amerikanske borgerkrigscentre, hvor man har lang tradition for at arbejde med »den levende historie«.

Dybbøl og Disneyland - to nationale symboler!

Men Haarder glemmer bare et par væsentlige detaljer: Dybbøl Banke skal ikke konkurrere med Disneyland, og i modsætning til USA er det jo ikke en sejr, vi fejrer på Dybbøl. Det er et nederlag, som nationen dybest set aldrig siden rejste sig fra, og det er samtidig mindet om tusindvis af unge danske mænd, der mistede livet på slagmarkerne under denne vanvittige krig. Begge forhold er for alvorlige til at blive gjort til plat underholdning og forretning - uagtet der som i USA utvivlsomt kommer kunder i butikken.

Der er groft sagt tre begivenheder, der har formet vort fædrelands historie: Kristendommens indførelse tilbage i 900-årene, Roskildefreden 1658 og Nederlaget på Dybbøl Banke 18. april 1864 - resten er relativt underordnet. Det er derfor formidlingen af disse begivenheder og deres følger, vi skal værne om i vor undervisning.

Uforsvarlig politik

Da krigen i 1864 brød ud, stod landet ledet af politikere, som på skændig vis havde undladt at forny vort forsvars materiel, organisation og uddannelse siden Treårskrigen. Dette var sammen med regeringens helt uforsvarlige udenrigspolitik hovedårsagen til vore tragiske tab i foråret 1864, og regeringens hovmodige optræden på Londonkonferencen,

hvor man hverken lyttede til ven eller fjende, var årsagen til krigens genopblussen hen på sommeren, med hundredvis af nye døde samt tabet af Sønderjylland til følge.

I forbindelse med vores daglige undervisning må vi naivt spørge vor gamle chef, hvad vi skal bruge de foreslåede nye centertilbud til, når vi i forvejen har et veletableret museum for de slesvigske krige!

I relation til pensum, budget og timeramme er der ikke plads til underholdning overhovedet, og det vil klart være at skyde os selv i foden, »hvis vi først søger at leve op til forordningens krav om metode og idekritik og siden gør vort fag til røvere og soldater.«

For forskerne kan det være i orden med et forsøgscenter á la Lejre og Moesgaard osv., men historikernes fokus er jo ikke den sorte krudtrøg, men den virkelighed, som ikke længere eksisterer, og kilderne hertil - arkivalier og genstande - ligger for langt de flestes vedkommende i de etablerede museer og samlinger i Sønderborg, Flensborg, Aabenraa og København.

Flere penge til Historiecentret betyder således heller ikke lettere adgang til kilderne for forskere i provinsen. Lad derfor blot Historiecentret være - stå med skåret i væggen som en skamstøtte over de gamle politikere, der troede, Danmark var en stormagt, og krig var en leg.

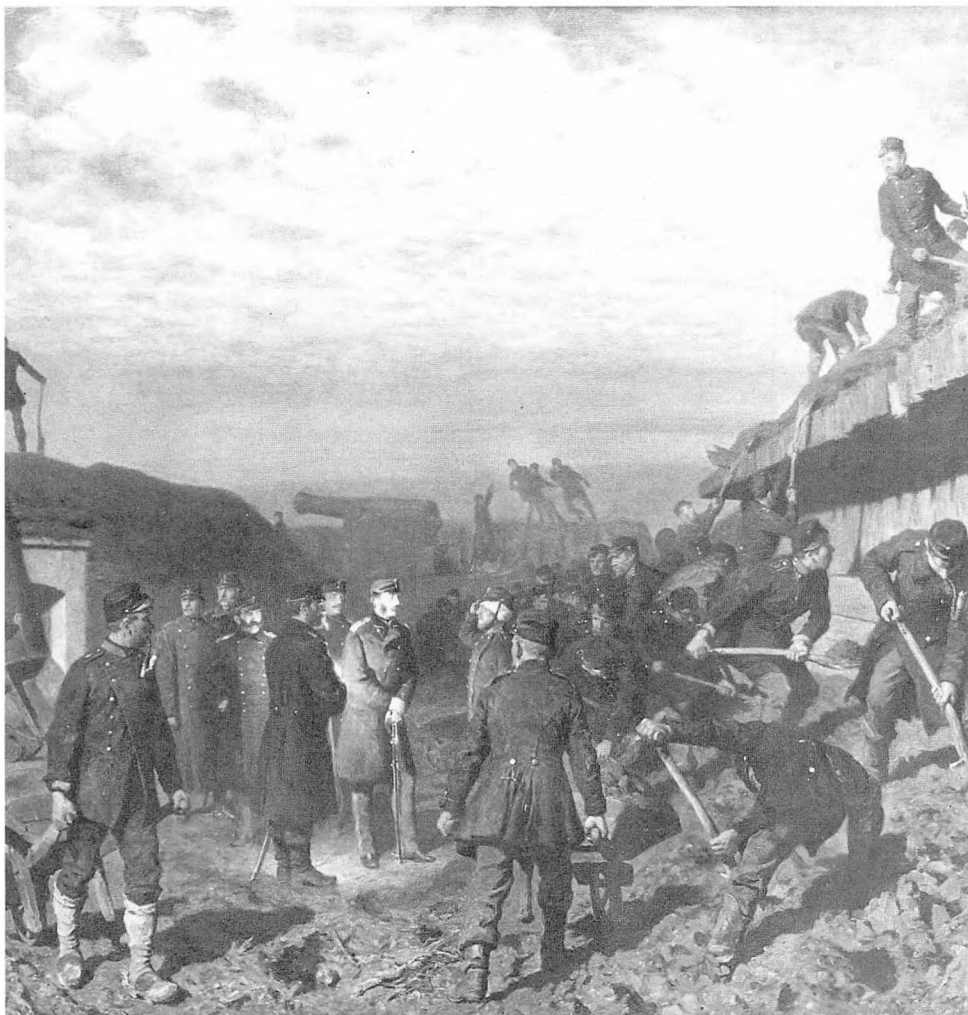
Byg en mindemur

Striden er imidlertid ikke alene en strid om museums- og anden pædagogik, det er i lige så høj grad en strid om, hvorledes vi skal bevare og omgås vore nationale symboler. Brug hellere de mange penge f.eks. til opførelsen af en enkel og smuk mindemur på Historiecentrets arealer med navnene på krigens faldne - i stil med muren i Århus (over faldne fra Første Verdenskrig) eller muren i Ar-

lington i USA (Vietnammuren) - en plan som Haarder og alle andre seriøse historieinteresserede garanteret vil finde smuk.

Skal vi til slut pege på et ideal inden for den historiske visualisering, må det være Dannevirkegården i Slesvig. Som

Historiecentret på Dybbøl har man stort set intet at udstille, men man forstår på seriøs vis og uden underholdningsindustriens tricks at sælge den ægte vare, der i al sin enkelhed ligger lige uden for døren - som på Dybbøl Banke!

Christian IX's besøg i skanse to på Dybbøl natten mellem den 22. og 23. marts 1864. De skanser, som de danske tropper trak sig tilbage til, var ikke færdigbyggede, og soldaterne måtte om natten til stadighed bøde på de ødelæggelser, som det preussiske langtrækkende artilleri forvoldte om dagen. Maleri af Otto Bache. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Pastor Møllers forunderlige have

Af ESTHER JEGIND WINKEL

I martsnummeret af Sønderjysk Månedsskrift 1999 bragte vi en række artikler om sønderjyske haver. Efterfølgende modtog redaktionen ikke mindre end to artikler om pastor Møllers have i Visby, der efter hans død blev åbnet for offentligheden. I den første artikel fortæller Esther Jegind Winkel om haven og dens tilblivelse.

Niels Møller og haven

Nord for Tønder, i den barske vestegn, ligger kirkesognet Visby. I dette sogn

blev præstekaldet ledigt i 1908, efter at den gamle pastor Seeger havde taget sin afsked efter 40 års præstegerning.

En ung teolog, Niels Møller, fik embedet og flyttede sammen med sin hustru ind i præstegården. De var begge sønderjyder, født i samme sogn, Strandelhjørn ved Haderslev. Han var student fra Husum og teologisk kandidat ved Berlin universitet.

Det unge par blev vel modtaget i sognet. De kom som et frisk pust; men deres

Floras Høj fotograferet 1990. Foto: Esther Jegind Winkel.

moderne væremåde, livsstil og påklædning havde folk vanskeligt ved at gøutere. Der opstod en distance, som de aldrig rigtig overvandt. En senere efterfølger i embedet har sagt, at pastor Møller var flere generationer forud for sin tid. Men han passede sit embede godt og holdt sine prædikener på dansk.

Ved siden af teologien havde Niels Møller store botaniske interesser, og da præstegårdshaven snart blev for lille, købte han to ha markjord i udkanten af Visby. Her tilbragte han en stor del af sin fritid. Først plantede han et tæt læhegn til værn mod den stærke blæst fra vest. Planen var at anlægge en have på arealet. Men for at få midler til anskaffelse af planter begyndte han at dyrke og sælge grøntsager, f.eks. blomkål, som var sjældne dengang. Alt imens planlagde og tegnede han det fremtidige haveanlæg.

Afstemningstiden kom, og genforeningen med det gamle land blev en realitet i 1920. Det betød en opbrudstid for de tyske embedsmænd, der måtte give plads for de danske. De fleste rejste hjem til Tyskland.

Niels Møller valgte at blive i sit embede. Forholdet til befolkningen havde imidlertid ikke bedret sig, og man begyndte at snakke om at få en ny præst. Det kunne kun ske ved en afstemning i sognet. Afstemningen blev uafgjort med 146 stemmer for og 146 imod. Situationen blev derefter endnu mere uholdbar, så Niels Møller til sidst besluttede at søge sin afsked, som han fik bevilget med pension i 1922.

Niels og Christine Møller byggede et lille hyggeligt hus, »Trosalta«, i deres have, som de flyttede ind i, om muligt endnu mere isoleret fra befolkningen og livet i byen end før.

Fra det tidspunkt kunne de helt og fuldt hellige sig færdiggørelsen af haven. Et vandanlæg med planter og springvand samt en høj - Floras høj - af

den opgravede jord blev anlagt på denne tid. Indkøbte afstøbninger af de antikke gudinder Psyke og Flora m.fl. var med til at sætte deres præg på haven. Alt var gennemtænkt til mindste detalje, intet var tilfældigt.

Disse to mennesker var opfyldt af høje skønhedsideal. De »dyrkede« så at sige det smukke og æstetiske i naturen og levede selv midt i alt det, de sammen havde skabt. Deres ægteskab var forbilligt og meget lykkeligt.

Det har derfor været en stor sorg for Niels Møller, da Christine blev syg af tuberkulose og døde i 1924. Sine sidste år tilbragte Niels Møller med stadig at forbedre og føre sine ideer om havekunst ud i livet. Han holdt af at vise gæster rundt i haven og fortælle om de sjældne vækster. Således husker jeg denne særegne, elegante præst, når jeg som barn besøgte haven med mine forældre, hvor vi vandrede ad stier og gennem pergolaer og buegange med blomstrende roser. Ligeledes husker jeg en solfyldt krog ved en halvmur, hvor meloner kunne udvikles og modnes. Noget ganske uhørt i vores forblæste egn. For mig blev disse besøg i 1920'erne uforglemmelige oplevelser.

En tur gennem Pastor Møllers have

Niels Møller havde et svagt helbred og måtte flere gange indlægges. I sin sygeseng har han tænkt på sin have. Der er bevaret et brev, hvori han beskriver de forskellige kulturer og anlæg, som en afskedsvandring i den have, der havde haft så stor betydning for ham og Christine. I 1931 døde han, 50 år gammel.

Brevet blev senere renskrevet af sygehusets personale. En afskrift af brevet er sendt til Knud Schmidt Nielsen, Visby, fra en dame i Tønder, som har boet en stor del af sit liv i Visby og er født her. Brevet, som bringes her, er nok skrevet til hendes familie:

Det lille gule hus »Trosalta« fotograferet 1990. Foto: Esther Jegind Winkel.

»Tønder sygehus, den 17. august 1931:

Vi vil nu fra indgangen gå en tur gennem frugt- og køkkenhaven over mod vest. Den vestre gang er »Victoria-vejen«, da der engang har stået Victoria rabarber på den. Hvor den deler sig mod syd, har vi »Bøgelunden«.

Vi går lige mod syd til »Unter den Linden«, der er jo linde ved begge sider.

Fortsættelsen er »Nålevejen«, der fører os op til skoven. Der drejer vi over mod vest og følger »Kaliforniavejen« gennem »Ahornskoven« op til syden. Ved Kaliforniavejen står kaliforniske ahorn, deraf navnet. Den sydlige vej ved »Kastanieskoven« er »Kastanievejen«. Men vi bøjer igen mod nord ind på

»Den gyldne middelvej« (for sine gyldne blades skyld), forbi den lille »Fuglekongevej« og »Birkelunden«. Så går vi til højre ind i »Vimmelskaftet«, der krummer sig helt ned til »Skovsøen«. På venstre hånd har vi jo »Bøgeskoven«. Vi går nu mod nord igennem »Lavningen« og kommer forbi fuglekraattet ud af skoven igen. Fortsættelsen ad gangen har intet navn, det skal De altså foreslå!

Midt i gangen har vi jo så ved en gang uden navn »Florahøjen« med blomsterpartiet forned. De forskellige statuer er: »Flora«, »Kildenymfen« og »Psyke«.

Bag ved »Florahøjen« er sol, luft og vandbadet.

Vi går så videre gennem »Rosengan-

gen« ned til »Perspektivet« med den store og nyplantede blodbøg. Vi ser endnu om i »Ebengrotten« med stenvasen, tager et lille hvil bagved oppe på »Kastaniehøjen« og kommer så over mod øst gennem »Nøddegangen« tilbage til indgangen/udgangen.«

Afskriften er ikke underskrevet. Niels Møller blev begravet i haven ved siden af sin hustru. Ægteskabet var barnløst, og de havde ret tidligt besluttet at testamentere haven og huset til Visby kommune. Kommunen modtog gaven og vedgik arv og gæld. Haven blev passet

og vedligeholdt, og gæster havde fri adgang.

Ved kommunalreformen i 1970 kom Visby under Bredebro kommune, som overtog pasningen af pastor Møllers have. Den blev imidlertid misligholdt og forfaldt. Da det kom på tale, at det lille gule hus skulle rives ned, vågnede beboerne op i Visby. Borgerne ville værne om deres have. Der blev indgivet en klage til Bredebro, og det afstedkom en del trakasserier, indtil kommunen indså det rimelige i havens fremtidige vedligeholdelse, til glæde for Visbys borgere og de mange, der stadig gæster haven.

Gravstenen og hvilestedet for pastor Niels Møller (1881-1931) og hustru Christine (1885-1924). Foto: Esther Jegind Winkel.

En usædvanlig præst og hans have

Af KNUD SCHMIDT NIELSEN

Hvem var manden bag haven i Visby? Nu afdøde lokalhistoriker Knud Schmidt Nielsen tegnede kort før sin død et portræt af manden med de mange gode intentioner og stor teknisk snilde.

Pastor Seeger

I 1908 tog den 74-årige pastor Seeger sin afsked efter 40 års virke i Visby sogn. Han var i 1867 kommet hertil sydfra, da den danske præst nægtede at aflægge troskabsed til den preussiske konge. Pastor Seeger var tysksindet og tysksproget; men han havde hurtigt lært dansk for at kunne begå sig i det rent dansktalende og dansksindede sogn. Det havde i begyndelsen været en stor omvæltning for menigheden med den tyske præst; men med årene var han alligevel faldet ganske godt til, selv om beboerne stadig morede sig over hans ret ubehjælpssomme danske udtale, og selv om hans tyske sindelag ikke fornægtede sig.

Studieårene

Som hans efterfølger flyttede den unge nordslesviger Niels Møller og hans hustru Christine ind i Visby præstegård. Han var født den 21. marts 1881 og var således kun 27 år gammel, da han blev kaldet til præst i Visby. Både han og hans kone var gårdmandsbørn fra Strandelhjørn i Bevtoft sogn vest for Haderslev, og de har begge fra barnsben været dansktalende. Som stor dreng kom Niels Møller på gymnasiet i Husum, hvor han tog studentereksamen i 1901. De mange karakterblade, »Zeugnisse«, som han opbevarede hele livet, viser, at han har været en flittig elev, og til trods for sit danske hjemmesprog klarede han sig

godt på skolen. Hans ønske var at blive præst i sin hjemstavn, og det kunne kun lade sig gøre med en tysk universitetsuddannelse. Altså drog han til Berlin og lod sig indskrive ved det teologiske fakultet på »Die Königliche Friedrich-Wilhelms Universität« i 1902.

I 1904 opholdt han sig et par måneder i København på et studieophold eller en »dannelsestrejse«. Fra dette ophold fore-

Pastor Niels Møller og Christine fotograferet hos fotograf Hans Clausen i Haderslev. Foto: Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

ligger der en længere og udførlig rapport skrevet på dansk. Han skriver her om formålet med sin rejse bl. a.: »Jeg benyttede denne tid til at lære dansk og at lære det danske åndsliv at kende i dets centrum... I dette pulserende, åndelige liv søgte jeg at få et indblik og derved at uddanne mig selv som menneske og til min tilkommende præstegerning.« Men, som han også skriver, var det ikke kun snævert teologiske og religiøse spørgsmål, han beskæftigede sig med og interesserede sig for. Han var en flittig teatergænger, besøgte alle de museer og koncerter, som han kunne overkomme, og deltog i det hele taget i så mange af de kulturelle tilbud, det var muligt på den korte tid.

Kvaliteten af undervisningen og den forskning, der blev drevet ved det teologiske fakultet i København, var han ikke imponeret af: »Sikkert gives der jo også der fremragende mænd; men de var dog efter mit skøn alt for meget afhængige af udenlandsk videnskab og alt for uselvstændige.« Hovedformålet med hans ophold i København var først og fremmest at få et indblik i og et indtryk af de forskellige kirkelige retninger i Danmark. Derfor gjorde han sig store anstrengelser for at komme til at høre så mange af tidens kendte prædikanter som muligt. Men han var bestemt ikke imponeret. Kun den kendte præst og generalsekretær for KFUM i Danmark, Olfert Richard, var han meget betaget af, ikke mindst hans evne til at gribe unge mennesker og få dem til at lytte. »Jeg så næppe nogen, der ikke hørte til med spændt opmærksomhed,« skrev han efter en bibeltime for unge mennesker hos ham. Han opsøgte også højskolen og hørte foredrag af bl.a. forstander Bredsdorff, så han har med alvor og grundighed prøvet at skaffe sig et fyldigt indtryk af det åndelige og kirkelige liv i København.

Præst i Visby

Efter endt uddannelse i Berlin var han i en kort periode »Provinsialvikar« i Haderslev og Kegnæs, inden han i 1908 kom til Visby som sognepræst. Han var den eneste ansøger til embedet efter den gamle pastor Seeger.

Det nye præstepar blev modtaget med nogen forventning i Visby, fordi de var sønderjyder og talte dansk; men også fordi man havde hørt, at de skulle være dansksindede. Desværre gik forventningerne til den nye præst ikke i opfyldelse. Det lykkedes aldrig for pastor Møller at komme rigtigt på talefod med sin menighed, og langsomt, men sikkert tømtes kirken til gudstjenesterne. Det skyldtes ikke ligegyldighed eller efterladenskab fra pastor Møllers side. Man kan af hans private optegnelser og bevarede prædikener se, at han tog sin præstegerning meget alvorligt og samvittighedsfuldt. Men kontakten med menigheden manglede. En væsentlig grund hertil har sikkert været, at en stor del af sognets dansksindede befolkning samledes i den danske frimenighed og de holdt danske gudstjenester i frimenighedens egen kirkesal i forsamlingshuset. Pastor Møller var selv fuldt ud klar over denne tingenes sørgelige tilstand for ham og indrømmede ganske ærligt i sin embedsbog, *Liber Daticus*, at han ikke var i stand til at vinde den store mængde af menigheden for kirken, endsige for Guds Rige. Det kom så vidt, at man prøvede at få ham tvangsforflyttet, men det mislykkedes, fordi ingen andre ville have ham som præst.

Pastor Møller og haven

Det er altså ikke på grund af sit virke som præst, at pastor Møller stadig er kendt og husket på egnen. Satte han sig ikke spor ved sin præstegerning, så gjorde han det til gengæld på anden vis. Han var nemlig på mange områder sær-

deles foretagsom, fremsynet og fuld af nye ideer på det praktiske område. Et enkelt eksempel var den store vandtank, som han lod installere på præstegårdens loft. Den blev med motorkraft pumpet fuld af vand, og derfra havde præstegården rindende vand.

I 1910 købte han et stykke jord ved vejen, der fører ud af byen mod syd. Det var en lang og temmelig smal mark, der lå ganske åben for vejr og vind. Pastor Møller havde store planer med dette stykke jord, hvor der bl.a. blev dyrket blomkål. Dette skaffede ham naturligvis omgående øgenavnet »Pastor blomkål«, ligesom folk i det hele taget var temmelig skeptiske og uforstående over for alt det nye, som han fandt på. Men haven gav arbejde til mange hænder, både store og små. Mange Visbydrengene har tjent en skilling i pastor Møllers have ved at hakke og luge mellem grøntsagerne og de nye, sjældne buske og træer, der efterhånden blev plantet.

Høsten fra haven var meget større, end han og hans kone selv kunne bruge, så gennem alle årene havde han en indbringende forretning ved at sælge afgrøderne til de store byer sydpå. Større ladinger af kål og andre grøntsager blev sæsonen igennem sendt til Hamborg og andre storbyer med jernbanen fra Visby station. Men hans initiativ gik videre. Med årene oparbejdede han en stor planteskole, der havde kunder vidt omkring.

De penge, som han tjente ved denne virksomhed, blev alle sammen brugt til at indkøbe planter til haven. Gradvist forandrede den sig fra en vindomsust kålmark til en dejlig park, et fristed beskyttet af læhegn på alle sider og fyldt med skønne oplevelser. Der blev anlagt faste gangstier rundt i haven, der var græsplæner med smukke blomsterbede, og der blev plantet sjældne træer og buske, som ikke var set på egnen før. Midt i haven blev der anlagt en forhøjning,

beplantet med blomster. Her blev opstillet tre statuer, kopier af antikke kunstværker, der forestillede »Flora«, »Kildenympfen« og »Psyke«. Omkring 1920 var parken færdig. Pastor Møller og hans hustru kunne glæde sig over deres fulde endte livsværk.

Efter afstemningen om hans forbliven som præst og på grund af sygdom bad pastor Møller om at blive pensioneret, da »... menigheden ikke kommer til ro, når jeg forbliver i embedet... Der er end mere grund til min pensionering, da jeg er svagelig.« Han vedlagde en lægeattest, der viste, at han led af kronisk næse- og halskatar, der voldte ham stort besvær. Allerede en måned efter kom meddelelsen fra ministeriet, at hans pensionering var bevilget.

Tiden efter 1920

For pastor Møller og hans hustru var parken deres kæreste tilholdssted. Her havde de deres fristed, hvor de kunne søge hen og leve, som de ønskede at leve, uden indblanding. Derfor var der heller ingen tvivl om, hvor de skulle bo efter deres pensionering. Allerede samme år, som pastor Møller blev pensioneret, byggede de et lille beskedent træhus i den nordlige ende af parken. Da huset var meget spinkelt og let bygget, blev det pudset med cement for at tætte og forstærke det. Her flyttede de ind, da de måtte forlade præstegården. Sirlige, gamle tegninger, som han sikkert selv har udarbejdet, viser, at pastor Møller oprindeligt havde planer om at bygge et stort og stateligt rødstenshus i parken. Det var sikkert økonomi, der betød, at det blev ved planerne. Pastor Møller kaldte huset i parken »TROSALTA«, et navn, som ingen forstod, og som han ikke ville give nogen forklaring på.

Selv om han var pensioneret og syg, var pastor Møller stadig fuld af foretagelse og energi. En del efterlodte pa-

Pastor Niels Møllers hjem fra 1908 til 1922, præstegården i Visby. Foto: C.C: Biehl. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

pirer, der blev fundet på loftet i det lille hus i parken, viser, at han har stået i livlig korrespondance med forskellige elektrofirmaer i Danmark. Brevene er holdt i et sprog, der vidner om, at hans tekniske kunnen og viden ikke stod tilbage for hans teologiske kundskaber. Han skaffede sig specifikationer og tilbud på elektriske vandvarmere, komfurer, varmeovne, pumper osv. Det blev ikke ved tilbuddene. Brevene viser, at det lille hus i parken efterhånden er blevet særdeles velforsynet med elektriske apparater af enhver art. Han indforskrev desuden arbejdstegninger og alle nødvendige komponenter til radioapparater og byggede på grundlag heraf radio-

modtagere, både til sig selv og andre.

Det blev desværre ikke mange år, de to fik sammen i parken. Fru Møller havde i længere tid været syg af lungetuberkulose og døde i 1924. Under hele hendes sygdomsforløb havde pastor Møller uden fremmed hjælp selv passet og plejet hende. Han lod hende begrave i et gravsted, som han indrettede i den sydlige ende af parken. Det skete i første omgang uden myndighedernes tilladelse, der blev givet efterfølgende. Syv år endnu levede pastor Møller alene i det lille hus i haven, men det blev strenge år for ham. Han blev, som den enspænder han var, meget ensom og havde kun meget lidt kontakt med andre menne-

Floras høj, som den tog sig ud, da fotograf C.C. Biehl fotograferede haven engang i 1920'erne. Foto: C.C. Biehl. Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

sker. De sidste år blev han angrebet af en kræftsygdom, der påførte ham store lidelser med lange hospitalsophold og smertefulde operationer. Sin sidste tid lå han på sygehuset i Tønder. Da han døde i 1931, blev han begravet i haven ved siden af sin hustru. Gravstedet findes stadig i parken, og den enkle, flade gravsten med deres navne havde pastor Møller selv lagt på graven, så man efter hans død kun behøvede at tilføje hans dødsdato.

På mange måder var pastor Møller en tragisk skikkelse. Han var et menneske, der havde den bedste vilje til at være noget for sin menighed og sine medmennesker, men han evnede ikke at komme i kontakt med dem. På andre områ-

der var han en foregangsmand og langt forud for sin tid. Det gjaldt både i rent tekniske spørgsmål og i den måde, han og hans kone levede på. Deres klæde- dragt vakte opsigt, hvor de kom. De har i det hele taget været så anderledes, at man ofte morede sig over dem i det lille sogn og i hele omegnen. Folk kom langvejs fra, ikke bare for at se parken, som pastor Møller gerne viste frem, men i lige så høj grad for at se præsteparret, der af mange blev betragtet som et par særlinge. Men med den dejlige park har de sat sig det allersmukkeste minde, der stadig værnes om til glæde og adspredelse for de mange, der hver sommer lægger vejen om ad Visby for at besøge »Præstens Have.«

Skæg og blå briller i Blumes Kiosk

Af RENÉ RASMUSSEN

Hemmelige agenter hører sikkert til sjældenhederne i Aabenraa. Men i 1930'erne gjorde en af byens kendte skikkelser, kioskejer Peter Blume, faktisk tjeneste for den danske stat i et spørgsmål af betydning for den nationale sikkerhed. René Rasmussen, Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg, fortæller, hvordan det gik til.

Sønderjylland var i 1930'erne Danmarks urolige hjørne. Landsdelen havde svært ved at falde til ro efter Genforeningen. Verdenskrigen havde mærket dens deltagere, og efter fire års krig havde landet været udpint, store opsparinger i mark var med inflationen smuldret bort, store lån i danske kroner var optaget med henblik på at genopbygge landbruget, men genopbygningen gik kun langsomt fremad. Landbrugskrisen og den generelle

afmatning efter verdenskrigen fortsatte med uformindsket styrke, hvilket medførte stigende vanskeligheder for det sønderjyske landbrug. Fra midten af 1920'erne begyndte forskellige krisebevegelser at opstå; mest kendt er formentlig Cornelius Petersens Selvstyrebevægelse og dens efterfølger, Lei-Bevægelsen, opkaldt efter stifteren H. C. Lei.

Det gærede i den sønderjyske befolkning
Verdenskrisen i kølvandet på børskrakket i Wall Street i 1929 ramte Sønderjylland hårdt med stærkt faldende smør- og svinepriser. Antallet af konkurser og tvangsauktioner steg i 1931-33 dramatisk, og dele af landbefolkningen greb til desperate metoder med demonstrationer, produktionstrejker og fysiske blokader.

Til den sønderjyske befolkning hørte

Udenrigsministeriets spion i Aabenraa, Peter N. Blume (1876-1950), efter hvem kiosken i folke-munde bar sit navn »Blumes Kiosk«. Foto: Svend Aage Faaborg. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

også det tyske mindretal, der ikke havde accepteret grænseafgørelsen i 1920, og som lige siden havde krævet revision. Også i mindretallet var man svært utilfreds med tingenes tilstand, og man gav ofte og højlydt udtryk herfor. Mindretallet fik naturligvis sin part af den almindelige krise i landsdelen, men i agitationen anså man en grænseflytning for en løsning på alle problemerne. Denne tankegang var ikke ganske uden grobund også uden for mindretallets rækker, men det er et vanskeligt spørgsmål, hvor den hjemmetyske grænservisions-agitation holdt op og afløstes af en mere upolitisk og ikke nationaltbestemt utilfredshed. Men utilfredsheden var sine steder massiv, og den fandt ofte udtryk i skrifter af forskellig art. Cornelius Petersens bevægelse havde endog haft et dagblad, Bondens Selvstyre, senere ændret til Folkets Selvstyre (1926-1928).

Hitlers magtovertagelse i Tyskland i 1933 betød også nazismens gennembrud i Sønderjylland. Bovrup-lægen, Frits Clausen, skaffede sig førerskabet i det danske DNSAP, selvom flere småpartier og fraktioner forsøgte at yde ham konkurrence. Også inden for det tyske mindretal gærede det, og adskillige føreremner forsøgte at slå sig igennem.

Denne sump af utilpashed, utilfredshed og uopfyldte førerambitioner gav en fortrinlig grobund for småskrifter og tryksager, flyveblade, måneds- og ugeblade. Inden for det tyske mindretal gav navnlig stridighederne efter 1933 om, hvem der med rette skulle opkaste sig til fører, anledning til dannelsen af en betragtelig mængde foreninger, bevægelser og partier, ofte kun med en enkelt ildsjæl i spidsen for et stærkt begrænset antal disciple. Men også her gjaldt reglen: Ingen bevægelse uden et tidsskrift.

I denne situation kunne det være af stor national betydning at vide, hvad der rørte sig inden for det tyske mindre-

tal i Sønderjylland. Men hvordan kunne dette ske?

I det danske udenrigsministerium var man stærkt interesseret i at kunne følge med i udviklingen i Sønderjylland. Men kontorchef A. J. Poulsen savnede fra sin udsigtspost i Udenrigsministeriets Pressebureau på Christiansborg i meget høj grad føling med udviklingen. Han konstaterede, at der i tidens løb var udkommet en lang række agitatoriske småblade, der efter en mere eller mindre kortvarig tilværelse atter var »forsvundet i historiens mørke og glemsel.« Han fandt, at han her gik glip af en enestående mulighed for at få et indblik i rørelserne inden for det tyske mindretal. Den nærliggende mulighed at tegne abonnement på skrifterne var ikke anvendelig, eftersom de fleste af småtrykkene i større eller mindre grad var privattryk, kun beregnet for løssalg eller indre partimæssig anvendelse.

Derimod kunne man vel nok forvente at finde dem sat til salg i bladkiosker og lignende i Sønderjylland, tænkte Poulsen. Her var måske en mulighed for at skaffe sig efterretning om, hvad der skete inden for grænserevisionistiske kredse i Sønderjylland. Poulsen noterede sig idéen i et memorandum af 13. december 1935. Men hvor fandt man en pålidelig bladkiosk, der mod behørig betaling kunne afsende hvert nummer af de eventuelt interessante blade til udenrigsministeriet - naturligvis i de obligatoriske tre eksemplarer? Hvorfor ikke spørge en lokalkendt person, der nød ministeriets tillid.

Den 6. januar 1936 rettede Poulsen henvendelse til redaktør Niels Hansen, Hejmdal, hvem han kendte personligt. Han bad Niels Hansen udarbejde en oversigt over de blade, der indtil 1. januar 1936 var udkommet og siden gået ind i Sønderjylland - med navne på udgivere, redaktører, fremtrædende medarbej-

Blumes Kiosk blev i 1921 tegnet af arkitekt Jep Fink og opført på Turistforeningens foranledning. I 1937 havde trafikken på Nørretorv imidlertid fået et sådant omfang, at det var nødvendigt at flytte den fra midten af torvet og hen til et hjørne ved Hotel Royal. Foto: Svend Aage Faaborg. Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

dere, tendens, vigtigste punkter i deres historie samt betydning. Niels Hansens redegørelse indløb godt 14 dage senere og vakte stor tilfredshed. Den er beklageligvis siden gået tabt. Redaktør Hansen modtog et »rundeligt« honorar, svarende til, hvad de københavnske dagblade gav prominente kronikskrivere.

Poulsen bad også Niels Hansen henvise udenrigsministeriet til en lokal bladkiosk eller en lignende forretning, der kunne levere de ønskede småtryk. Niels Hansen henviste til P. Blumes Turistkiosken i Aabenraa.

Blumes Kiosk på Nørretorv i Aabenraa

Den 10. januar 1936 rettede det Kongelige Danske Udenrigsministerium så officiel henvendelse til P. Blume, der forinden var blevet orienteret om sagen af Niels Hansen. Man bad ham under korbånd at tilsende ministeriet tre eksemplarer af Nordslesvig Venter, N.S.A.N.s Mitteilungsblatt og Die Fackel ved udgivelsen af hvert nyt nummer; hvis det var muligt, ville ministeriet også gerne have ét eksemplar af hvert af de hidtil udkomne numre, særlig af Nordslesvig

Venter. Alt dette ville naturligvis blive Blume godtgjort mod fremsendelse af en specificeret regning. A. J. Poulsen sluttede sit brev til Blume på følgende måde: »Det tilføjes, at De anmodes om at betragte denne henvendelse som *strengt fortrolig*, således at det ved fremskaffelsen af bladene ikke oplyses, hvem der skal modtage dem.«

Således kom kioskejer P. Blume i Hans Majestæts Hemmelige tjeneste.

Blandt de publikationer, man var interesseret i, var f.eks. pastor Schmidts tysk-nationale tidsskrift Deutsche Front, der imidlertid netop gik ind ved årsskiftet 1935-36.

Endvidere Nordslesvig Venter, under redaktion af Wilhelm Deichgräber og udgivet af Nationalsozialistische Deutsche Arbeiter-Partei - Nordschleswig (NSDAP-N). Fra februar 1936 udkom det vistnok som følgeblad til Nordschleswigsche Zeitung.

National-Sozialistische Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig (NSAN), der var Jep Nissens parti, udgav N.S.A.N.s Mitteilungsblatt, med kredsleder Dohmy som ansvarshavende. Dette blad skifte-

Nørretorv i slutningen af 1940'erne med Blumes Kiosk ved Hotel Royal. Kiosken blev i forbindelse med Turistforeningens 75-års jubilæum i 1995 restaureret og genplaceret på torvet lørdag den 27. april 1996. Foto: Institut for Sønderjysk Lokallhistorie.

de i juni 1936 navn til N. S. Stosstrupp og led i december 1936 den tort at blive forbudt i Tyskland af selveste Heinrich Himmler!

Man må også nævne Die Fackel, der blev udgivet og redigeret af mekaniker J. M. Jensen, hvem folkeviddet af samme grund havde døbt Fakkell-Jensen. Dette sidste blad var organ for de anskuelse, der blev repræsenteret af Ludendorffs Tannenberg-Bund, og skiftede senere navn til Norden - Völkische Kampfschrift Nordschleswigs. Endvidere blev der i Sønderjylland omkring 1936-37 udgivet blade som Skråp, S.A.-Mand, Junge Front, Hammeren - og formentlig en god del flere.

I februar 1936 kunne Blume for første gang levere varen: Pligtskyldigst afsendte han af de nævnte grænserevisionistiske tidsskrifter hver tre eksemplarer. I Udenrigsministeriet blev et eksemplar henlagt i biblioteket, et blev sendt til det danske gesandtskab Berlin, og et blev udklippet og henlagt på akter.

Bl.a. gesandtskabet i Berlin havde stor interesse i disse småtryk. Man skrev i et brev hjem til ministeriet den 11. marts 1936, at man her havde glæde af bladene, idet «man finder det nyttigt til forstå-

else og bedømmelse af nationalsocialistisk propaganda i landsdelen og til brug under lejlighedsvis konversationer om forholdene i grænsegebetet at være bekendt med publikationer af den omhandlede art.« Gesandtskabet i Berlin kunne altså - sagt med menneskeord - stikke de tyske embedskontorer i Berlin de hjemmetyske grænserumlerier i næsen, hvis man her gjorde vrøvl over f.eks. den danske presses antinazistiske linie eller dansk reservation i forhold til Tysklands erklærede gode vilje. Dette var ikke ganske unyttigt at have i baghånden i situationer, hvor f.eks. propagandaministeriets embedsmænd stærkt ophidsede beklagede sig over dansk presse.

Efter alt at dømme fungerede aftalen mellem Blume og Udenrigsministeriet indtil efteråret 1938. Blume afsendte troligt efter eget skøn relevante skrifter og modtog herfor løssalgsprisen. Det har dog næppe været de store mængder, der afgik fra Aabenraa til Christiansborg, thi udbetalingerne til Blume svinger på beløb mellem kroner 2,07 og kroner 9,15 i kvartalet, lavest i 4. kvartal 1938, højest i 1. kvartal samme år.

Efter oktober 1938 ophører kvitteringerne til Blumes kiosk. Der er grund til at tro, at dette også var enden på hans karriere i statens hemmelige tjeneste. Netop i 1938 blev splittelsen inden for det tyske mindretal bragt til ophør ved hårdhændet indgriben udefra. Dyrslæge Jens Møller blev anbragt som Fører, og Nordschleswigsche Zeitung fremstod herefter som det ensrettede organ for NSDAP-N.

Og her havde det danske udenrigsministerium abonnement!

Kilder:

Rigsarkivet: Udenrigsministeriets Arkiv, Udenrigsministeriets Pressebureau, H111-162 111.N.215. Slesvigske Presse II 1935-41.

Metalarbejdere i Haderslev

Bent Vedsted Rønne: Metalarbejder på godt og ondt gennem 100 år i Haderslev. Udgivet af Dansk Metal Haderslev og Haderslev Byhistoriske Arkiv, 1999, 81 sider, ill. Pris: 125 kr.

I 1899 begyndte smede og metalarbejdere i Haderslev at organisere sig. Det skete i Deutscher Metallarbeiter-Verband, Hadersleben, og som det var tilfældet så mange andre steder - også i kongeriget - så var den første tid svær. Organiseringsgraden var ret lille - medlemstallet lå i 1899 på 12 - og forbedredes ikke væsentligt de næste ca. 20 år. Først med udgangen af Første Verdenskrig voksede medlemstallet over 100. Metal i Haderslev er altså fyldt 100 år, og meget passende har man valgt at lade den lokale arkivar forfatte dette skrift om foreningens historie. Fremstillingen er mest grundig i den tidlige periode, hvor vanskeligheder med organisationen, strejker, nøden under Første Verdenskrig, overgangen til Dansk Smede- og Maskinarbejderforbund osv. beskrives indgående og detaljeret. Det skal tilføjes, at for en ikke-sønderjyde som anmelderen er det nok også mest spændende at læse om den tyske periode, men dermed være ikke sagt, at der er noget i vejen med fremstillingen af tiden efter 1920! Bent Rønne har naturligvis benyttet sig af foreningsprotokollerne i sin fremstilling, men han har også sørget for at sætte de haderslevske erfaringer og begivenheder ind i en generel ramme, som både fortæller om de overordnede politiske, sociale og økonomiske forhold og om overenskomster, lønninger og arbejdsforhold. Desuden benytter Rønne erindringer og andre »sensitive« kildegrupper, så man fra arbejderens egen mund kan opleve tiden. Det er lykkedes at kombinere den »lille« og den »store« historie på en meget fin måde med grundighed og detalje. En indvending kunne være, at bogens sider bliver meget kompakte: Rønne arbejder nemlig med en kronologisk fortløbende tekst, som så på sidens

margin suppleres med erindringsudpluk, oversigter, biografier mv. Man kan naturligvis vælge at læse de to sideløbende afdelinger hver for sig, men det var jo nok ikke meningen, for marginteksten refererer direkte til brødteksten. Men det er nu et mindre formidlingsmæssigt problem, for indholdet er der bestemt ikke nogen i vejen med, og metalforbundet i Haderslev kan glæde sig over en både spændende og velskrevet bog om foreningens første 100 år.

Poul Porskær Poulsen

Vor arv

Vor arv vi kendes ved. Sønderjyske Menighedsråd 1924-1999, Melbyhus, 48 s. Pris: 35 kr.

Den sønderjyske forening af menighedsråd har valgt af markere sit 75-års jubilæum med denne bog. Den består af en række enkelt bidrag, herunder en kort oversigt over foreningens virke, tilbageblik fra en tidligere formand og et tidligere bestyrelsesmedlem, en lille artikel om Notmark præstegård, hilsener fra den nuværende landsformand, biskopperne i Ribe og Haderslev samt flere andre bidrag. Samlet er billedet blevet temmelig flimrende, og man får kun begrænset indsigt i, hvilken rolle foreningen spiller og har spillet, hvis man ikke ved det i forvejen, og den er i høj grad henvendt til menighedsrådsmedlemmer og af mindre interesse for andre. Bogen er rigt illustreret, men billedgengivelsen er ikke overalt i top.

cpr

Nordmænd i krig

Alf R. Bjerke: Norwegische Kättersöhne als königliche Dragoner. Kieler Werkstücke. Forlaget Peter Lang, Frankfurt am Main 1999. 243 sider.

Efter den Store nordiske Krig, hvor hertugen af Slesvig-Holsten-Gottorp stod i forbund med de tabende svenskere, blev de gottorpske besiddelser i Slesvig i 1720 inddraget og lagt ind under den danske krone. I

de følgende årtier nærrede gottorperne til stadighed håb om at vinde det tabte land tilbage, eventuelt ved at gifte medlemmer af det gottorpske hus ind i magtfulde europæiske fyrstefamilier. Strategien syntes at lykkes. I 1762 besteg hertug Karl Peter Ulrich af Gottorp den russiske trone under navnet zar Peter III. Ganske kort tid efter tronbestigelsen satte en russisk hær sig i bevægelse mod vest for at vinde de gamle gottorpske besiddelser tilbage. Selvom udsigterne var dystre, sendte Danmark alt, hvad man rådede over af militær, ned mod den holstenske grænse, herunder 15.000 nordmænd. Et voldeligt sammenstød blev afværget i sidste sekund, da zar Peter III efter kun et halvt år på tronen blev udsat for et statskup.

Den foreliggende bog foregiver ikke at kaste lys over denne historie. Den er en minutøs opstilling og kategorisering af oplysninger hentet fra samtidige militære arkivalier, fortrinsvis norske og danske. Fremstillingen beskæftiger sig udelukkende med de deltagende dragonkontingenter. Man kan finde oplysninger om dragonernes herkomst, uddannelse, deres forskellige hesteracer, størrelsen af solden, strafudmålingen og meget mere.

Bilagene fylder godt 100 sider, og bogens brødtekst er hugget op i ikke færre end 132 nummererede småbidder, flere af dem på kun seks linier. Man kan altså ikke tale om en sammenhængende tekst, og det gør stof-fet svært tilgængeligt.

Axel Johnsen

Lakolk

H. E. Sørensen: Lakolk. Et badested gennem 100 år, Forlaget Melbyhus 1998, 132 s., ill. Pris: 180 kr.

Historien om badestederne langs Nordsøens kyster i 1800-tallet er historien om det borgerlige ferieliv, hvor havbadet udvikler sig fra at være ren sundhedskur for de få modige til at være en storstilet arena for borgerskabets fællesliv, som i sit ydre miljø næsten var en gentagelse af storbyen, med hoteller og villaer, promenader og parker, tårne og spir - som vi herhjemme kendte det

fra Fanø Nordsøbad. Et af de seneste af de tyske nordsøbade blev Lakolk på Rømø, og med sine bjælkehytter og træpavilloner lagt i relativt uberørte klitter - og med sin bevidste satsning på en bredere middelklasse - blev Lakolk et forvarsel om en ny og enklere sommerlivskultur i mellemkrigstiden med hovedvægten på dyrkelsen af den »frie« natur og de uprætentjose rammer.

I den sønderjyske historieskrivning har Lakolks historie først og fremmest været knyttet til historien om pastor Jacobsen og hans »fortrykningsforetagender«. Som H. E. Sørensen også påviser i bogen, var baggrunden for Jacobsen og hans eventyr dog mere kompleks. Jacobsen selv var eksponent for den »nordiske« gren af det tysk-nationale, som brød igennem med Langbehn i 1880'erne, og som med sin dyrkelse af den nordisk-germanske fortid og sin antisemitisme lagde grunden til dele af den nazistiske ideologi. Mens den feberagtige »Gründer«-aktivitet, som Jacobsen og hans kreds lagde for dagen, i høj grad var et udtryk for det moderne samfund, hvor idealisme og profitbegær, offentlige og private interesser sammenblandes i stadigt tilbagekommende »spekulationsbobler«, der ofte brister. H. E. Sørensen påpeger da også, at Jacobsen formentlig blot ville være blevet bedømt som en initiativrig, men uheldig mand, hvis hans foretagender ikke samtidig havde tjent tysk-nationale formål.

Starten på Nordseebad Lakolk skete i 1897 med etableringen af en dampskibsforbindelse til Rømø. Året efter gik man i gang med køb af et stort strand- og klitområde og opførelsen af de første blokhuse og fælles bygninger. Alt gik i huj og hast og med sikker forventning om, at diverse myndigheders tilladelser nok ville komme hen ad vejen. Første sæson var præget af de primitive, næsten kaotiske adgangsforhold. Til 1899-sæsonen stod den berømte hestespurvogn parat, og i 1901 sørgede amtet også for en bedre vej fra Skærbæk til »brohovedet« ved Brede Å. Alt i alt var det dog nok de stadige uheld og de store udgifter til adgangen til Lakolk, der - sammen med Jacobsens evigt optimistiske tro på »forventet efterbevilling« - gjorde, at badestedet aldrig kom til at løbe

rundt. Trods pænt besøgstal krakelerede facaden allerede i 1901: Der nedsattes et kontroludvalg, og Jacobsen blev sat fra styret. Meget belejligt brændte badestedets hovedbygning i boksen i Skærbæk Kreditbank, men i 1903 kom den uundgåelige konkurs med efterfølgende retssag, hvori det også fremgik, at de tyske myndigheder havde støttet og set gennem fingre i mere end rimeligt omfang. Derefter gik Lakolk fra krise til krise, til Første Verdenskrig brød ud og lukkede stedet. De sidste, der fra tysk side troede på stedet, var en række jødiske finansfolk fra Hamborg i 1917 - ironisk nok, eftersom Lakolk i 1900 var blevet erklæret »judenfrei«.

På grund af sin bebyggelsesplan med de mange små blokhus kunne Lakolk efter 1920 »konverteres« til almindeligt dansk feriested med udstykning af blokhusene til private sommerhuse. Sin anden storhedstid fik Lakolk på godt og ondt efter åbningen af Rømødæmningen i 1948, med udviklingen af ny masseturisme med campingpladser, butikcenter, bilisme på stranden osv. Og midt i det hele de berømte søstre Kirsten og Maren Høyer, der genopbyggede badhotellet efter det tidligere »Drachenburg«s brand i 1965, og som bl.a. lagde hus til de danske museumsfolks første legendariske sommerkurser.

H. E. Sørensen kommer, som altid, grundigt og godt fortællende rundt om emnet med brug af både arkivstof, interview, gamle turistbrochurer og materiale i det lokalhistoriske arkiv. Stærkt står ikke mindst billedet af Lakolk i de første år efter grundlæggelsen: Et kulturhistorisk interessant billede af, hvordan kredsen omkring Jacobsen prøvede at skabe et tysk »kulturlandskab« i en øde dansk-sønderjysk egn. Det skete bl.a. gennem en hektisk navngivning eller omdøbning af alt, hvad man kom i nærheden af: Selv de mindste skure fik martialske navne, der klang af Wagner og »Rhinguldet« - og ydmyge kroer blev omdøbt efter sydtysk skik til »Zur deutschen Eiche« eller »Zum goldenen Karpfen.« Ligeledes introduceredes alle de tyske festdage, som man kunne finde på: Kejserdag, Sedandag osv. En slags national selvsuggestion, der svarede til den økonomiske. Den danske digter Valdemar Rørdam (hvis forhold til det tyske dog blev

betænkeligt nært i 1930'erne) besøgte i 1911 Lakolk og fandt, at stedet med sine få gæster, der mest var »halvsmåt stillede embeds- og forretningsfolk fra hertugdømmerne«, ikke frembød en alvorlig fare for fortykning af Sønderjylland. Men som forfatteren konkluderer, blev Lakolk trods sine mange skavanker alligevel »skabt efter bemærkelsesværdigt moderne og for så vidt demokratiske principper« - og kunne på den baggrund være blevet ganske livskraftigt på sine præmisser, hvis Sønderjylland ikke var blevet dansk igen.

Sidst, men ikke mindst, er bogen en indlysende argumentation for alle bestræbelser på at bevare de tiloversblevne rester af dette enestående kulturmiljø. Der burde vedtages en bevaringsplan for alle de bevarede blokhus samt for sporene efter de øvrige anlæg: Hestebanen, hotellet i Kongsmark mm.

Peter Dragsbo

Haderslev Sygehus

Dagmar Bork: Haderslev Bys Sygehus 1896-1975. Forlaget Gammelting 1999, 102 s., ill. Pris: 125 kr.

Forfatteren er tidligere forstander for Haderslev Bys Sygehus og fra 1975 ansat ved Haderslev Sygehus. Hun har med stor indfølelse, interesse og flid udgivet en velskrevet bog om Haderslev Bys Sygehus, indtil det blev nedlagt som sygehus i 1975. Sygehuset var et rent medicinsk sygehus og var det sygehus i det sønderjyske, der efter Statshospitalet i Sønderborg først fik en egen medicinsk overlæge. I bogen er hovedvægten lagt på det deskriptive, idet man kun finder få analyser. Beskrivelsen af sygeplejersker/diakonisser dominerer, men alle faggrupper kommer enten til orde eller nævnes. Konflikter og klagesager undslår forfatteren sig ikke for at beskrive. Teksten er ledsaget af et spændende billedmateriale, som for mange sikkert er helt nyt, og som utvivlsomt vil interessere adskillige læsere. Det forekommer mig derimod betænkeligt, når forfatteren skriver: »Årene mellem 1890 og 1910 er den periode her i landet, hvor den største udbygning af sygehuse har fundet

Det sker – på nordslesvigske museer

En brevkiste

I Riddersalen på Museet på Sønderborg Slot står en renæssancekiste fra Borggården i Nybøl. Kisten bærer en opbyggelig inskription på latin. Den lyder i oversættelse: »Hvis Gud er for os, hvem kan da være imod os. Anno 1640.«

På museet fandt vi, at netop denne kiste ville være den rigtige at opbevare sønderjyske børn og unges breve til deres oldebørn i. Brevene skal ligge i den forseglede kiste i 100 år.

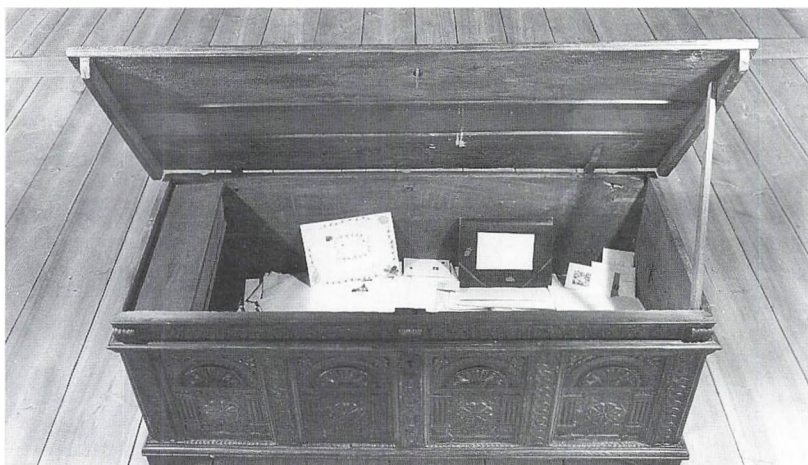
Baggrunden for dette er, at museet i slutningen af 1999 sendte brev til alle folkeskoler, gymnasier, tekniske skoler og VUC i Sønderjylland med opfordring til, at eleverne skulle skrive et brev til deres oldebørn. Deri skulle de fortælle, hvordan deres hverdag former sig, om deres ønsker for fremtiden og i det hele taget, hvad, de synes, var vigtigt at fortælle. I alt blev der sendt 330 breve af

sted. Svarene skulle afleveres personligt på museet den 14. og 15. januar 2000 eller sendes med posten.

På museet imødeså vi afleveringsdagene med stor spænding.

Ville det blive et flop, eller ville vi drukne i breve? For alle eventualiteters skyld blev der i god tid inden stemplet nogle tusinde nummererede kvitteringer i to eksemplarer. En til afsenderen og en til museet.

Der blev god brug for dem. I dagene op til den 14. januar slæbte posten i bogstaveligste forstand dynger af breve til museet. Så mange, at det ikke lykkedes at kvittere for dem i den rækkefølge, de kom ind. På første afleveringsdag var der lang kø udenfor, da museet åbnede (et saligt syn for museumsfolk). Der var enkelte elever, grupper af elever, lærere, forældre og hele klasser, som havde be-

Museet på Sønderborg Slot

26. marts - 14. maj: Udstilling med Gitte Kath. Arr. Sønderborg Kunstforening.

Tønder Museum

11. marts - 14. maj: For hundrede år siden - Jugendstil i Sønderjylland.

Sønderjyllands Kunstmuseum

Indtil 7. maj: Danske surrealistiske malerier fra museets egen samling.

Aabenraa Museum

Indtil 7. maj: »Lille Lise« - udstilling om børn og børnemøbler.

Jacob Michelsens Gård

Åben efter aftale med Aabenraa Museum.

Midtsønderjyllands Museum

Indtil 12. marts: Glimt af den danske urskov.

Haderslev Museum

11. - 26. marts: Golden IX - International, censureret fotoudstilling. Arr. gruppen Kama.

nyttet dagen til en udflugt. Det var ikke kun elever fra Als, som var kommet. Fra hele landsdelen kom der børn og unge, opsatte på selv at lægge deres brev i kisten i Riddersalen og optagne af projektet. En klasse fra Bylderup Bov fortalte, at de først havde været med bus til Tinglev og derfra med tog til Sønderborg. Næsten en dagsrejse, inden de var hjemme igen. De havde i øvrigt breve med fra andre klasser på skolen.

Mens førstedagen var præget af elever og lærere, blev andendagen familiens dag. Da kom far, mor og børn. Der blev taget billeder af børnene, mens de lagde deres brev i kisten. Forud var gået

mange tanker om, hvad det ville være bedst at skrive om, og om der skulle fotograferes afsenderen i konvolutten. En dreng havde sat porto på sit brev, så hans oldebørn kan se, hvordan et frimærke så ud i år 2000. Og mange breve var pyntet med tegninger og klistermærker.

For os på museet blev det nogle dejlige dage, og efter alle de samtaler, vi har haft, og alle de positive tilkendegivelser, vi har fået, kan vi sige, at hvis kisten åbnes under lige så stor opmærksomhed om 100 år, så er succes'en hjemme.

Anne-Birgit Willumsen

sted - i Kongeriget og i Sønderjylland« (s.9) uden samtidig at redegøre for den vidt forskellige udvikling, som sygehusvæsenet i Tyskland (her lig Sønderjylland) og Danmark gennemgik i tiden før Genforeningen 1920. Forfatteren har søgt at sætte udviklingen på sygehuset ind i en større medicinhistorisk sammenhæng, hvilket i sit oplæg er et prisværdigt initiativ. I bogen har imidlertid adskillige af disse medicinhistoriske ekskurser desværre resulteret i nogle misforståelser, som bogen i sin helhed ikke kan være tjent med. Bogen vil utvivlsomt, trods de nævnte forbehold, finde sin læserskare blandt lokalhistorisk interesserede.

Johannes Brix

Valdemar Atterdags regeringstid

Niels Bracke: *Die Regierung Waldemars IV. Eine Untersuchung zum Wandel von Herrschaftsstrukturen im spätmittelalterlichen Dänemark*. Peter Lang 1999, 249 s.

Med denne bog har en tysk forsker givet den første samlede fremstilling af Valdemar Atterdags regeringstid i over hundrede år. Bogen handler om udviklingen af kongemagten strukturelt set - om domstole, rigsråd, embedsmænd, krongods osv. Det meste er kendt i forvejen, men fremstilles her mere samlet end ellers. Ny er en redegørelse for Valdemars forhold til nogle nordtyske bispedømmere, som han støttede. Derimod handler bogen ikke om begivenhedsforløbet. Dermed er også hele spørgsmålet om Sønderjylland faldet uden for bogens fremstilling.

cpr

Kulturens nationalisering

Bjarne Stoklund (red): »Kulturens nationalisering. Et etnologisk perspektiv på det nationale«. 234 s., rigt ill. Museum Tusulanums Forlag. Pris: 198 kr.

Man skal ikke længere end 25-30 år tilbage, før denne titel ville have lydt som en absurditet eller en provokation for kulturforsker-

ne. »Kulturens nationalisering« klinger skævt eller direkte fælt for et fag, der har rod i den museale genstandssamling, lokalsamfundsstudier af begrænsede områder og studiet af bestemte samfundsgrupper. Med den stigende europæiske integration har der gennem de seneste ti år imidlertid været en stærkt voksende interesse for det nationale, mest monumentalt manifesteret i Dansk Identitetshistorie, hvor Sønderjylland, som så ofte før, gik ind og ud ad svingdøren til det kongerigske historikerlaug. Med bogen »Kulturens nationalisering« giver etnologerne nu også deres bidrag til forskningen i det nationale. Og der er bestemt ikke sparet på ambitionerne. Som bogens redaktør udtrykker det i forordet: »Med 'kulturens nationalisering' menes den proces, hvorved kulturen gøres national, bliver bærer af nationale budskaber og retter sig ind efter nationale skillelinjer.« Det er denne proces, som bogen søger at belyse med en række forskellige eksempler eller med redaktørens ord: »At analysere den proces, hvorved elementer fra den gamle verden, fra naturen, fra historien eller fra dagliglivet vælges ud, tillægges ny betydning og bygges sammen til et nyt kulturelt system, er etnologernes spændende hovedopgave i studiet af det nationale.«

For den sønderjysk interesserede læserkreds er det først og fremmest Mette Skougaards artikel: »Ostenfeldgården og den dansk-tyske strid om den nationale arv«, Mikkel Venborg Pedersen: »Augustenborg mellem den gamle og den nye verden«, Peter Dragsbo: »Mellem regionalisme og nationalisme. Ballum Slusekro og den slesvigske hjemstavnsstil« og Bjarne Stoklund: »Bondebygninger og folkekarakter«, der har interesse. Sidstnævnte kan i øvrigt stærkt anbefales sammen med forfatterens artikel »Etnologien, folkemuseerne og kampen om de nationale symboler« i Folk og Kultur 1997. Sammen giver de nogle af de bedste og stærkeste eksempler på, hvorledes kulturelementer trækkes ud af deres oprindelige sammenhæng for at blive brugt i den nationale strid. Men der er bestemt ikke grund til at stoppe ved Kongeåen. I artiklen »Dannebrog - statens symbol eller folkets?« skriver Inge Adriansen om danske flagskikke gen-

nem de sidste 150 år og folkets »erobring« af flaget som nationalt symbol i 1840'erne. Derimod har jeg det svært med Tine Damsholts artikel »Om begrebet folk«. Det skyldes formentlig, at jeg som uddannet historiker er begrebsligt uformuende, men jeg har faktisk svært ved at se, at hendes »diskurs-analyse« formår at gennemlyse det empiriske materiale, så det bringer forskningen videre.

Emnerne og de teoretiske synsvinkler er mangeartede i Kulturens nationalisering, og selvom det visse steder er en klar fordel med et forhåndskendskab til den etnologiske fagterminologi, så er bogen et godt udgangspunkt for arbejdet med og studiet af de kulturelle aspekter af det nationale.

kf

Båndene bandt

Troels Fink: Båndene bandt - Forbindelsen over Kongeåen 1864-1914. Bind I-II: 397 + 339 sider. Institut for Grænseregionsforskning 1999. Pris: 280 kr.

Da Sønderjylland i februar 1920 stemte sig »hjem« til Danmark, var det kun takket være et massivt ja til Danmark i landdistrikterne, at sejren blev halet i land. Tyve år senere var det gået anderledes. I det lange løb ville det have været umuligt for de dansksindede i Nordslesvig at modstå de fristelser, som Tyskland bød på. Når det lykkedes at oprettholde et dansk flertal i Nordslesvig fra den tyske erobring i 1864 og frem til afstemningsdagen i 1920, skyldtes det blandt andet en omfattende indsats i kongeriget for at bevare danskheden i det tabte land syd for Kongeåen. Om dette handler Troels Finks sidste værk, der udkom få dage efter hans død sidste år.

Det fremgår af de to digre bind, at alle var med i kampen for at bevare og understøtte danskheden i Sønderjylland. Her mødtes grundtvigianske højskolefolk og jyske andelsbønder med borgerlige, »slesvig-gale« københavnske studenter organiseret i studenterforeningsfraktionen »To Løver«. Fritænkeren Georg Brandes kastede fra begyndelsen af 1880'erne hele sin internationale prestige ind i kampen for de danske sønder-

jder, og de kirkelige kredse ydede deres i »Kirkelig Forening til Guds Riges Fremme i Nordslesvig«. Socialisten Holger Drachmann fik tårer i øjnene, da han i 1877 på en pilgrimsrejse til det tabte land og slagmarkerne ved Dybbøl så den grav, som simple bønderfolk i Bøffelkobbøl havde rejst i deres have over to danske soldater. På stedet skrev han sit geniale digt: »De vog dem, vi grov dem en Grav i vor Have.« På den anden side af det politiske spektrum finder vi C. Hostrup, der i Korsør modtog sønderjyder med ordene: »Velkommen - ej til fremmed Jord, i Danmark selv I bygge.«

Kampen for Sønderjylland blev i årene efter 1864 det samlende punkt i et Danmark, der var sønderflænget af klassekamp og bitre ideologiske og politiske stridigheder. Man kunne næsten fristes til at mene, at den sønderjyske sag var vigtigere i Danmark, end den var i Sønderjylland. Alt imens de sønderjyske købstæder blev mere og mere tyske, blev København mere og mere sønderjysk. Sønderjylland blev en københavnsk hjertesag, og ved udbruddet af Første Verdenskrig i 1914 var København mere sønderjysk end nogen af de sønderjyske byer. Troels Finks værk er ikke blot en videnskabelig undersøgelse af et vigtigt spørgsmål i Danmarks historie i tiden efter 1864. Det er også en hyldest til de »tusinder og atter tusinder af kvinder og mænd,« som med deres utrættelige indsats var med til at sikre, at Sønderjylland kunne blive dansk i 1920. Fremstillingen af bogens helte er lovlig rosenrød, og deres klassemæssige binding til borgerskabet i byerne og gårdmandsklassen på landet forbigås. Dette var ellers ikke uden betydning. Et af danskhedens problemer var, at den ikke havde kontakt med arbejderklassen, der mente, at det store tyske socialdemokrati var en bedre garanti for social retfærdighed end fædrelandssange og dansk-national bragesnak. Danskhedens ligegyldighed over for sociale spørgsmål var en af årsagerne til, at flertallet af bybefolkningen stemte tysk i 1920.

Thorkild Kjærgaard

Nordslesvigs præster ved Genforeningen

I generationer havde det været almindeligt, at det var indfødte slesvigere, der blev udnævnt til præster i Nordslesvig, så der var ingen nævneværdige vanskeligheder med kirkesproget. Heller ikke teologisk var der forskel på dansk og tysk luthersk kristendom, men kirkelig praksis havde udviklet sig forskelligt. I den danske folkekirke havde man vænnet sig til en række friheder, bl.a. valgmenigheder og sognebåndsløsning. Den slesvig-holstenske kirke var i 1918 revet løs fra staten, men princippet om én præst med ansvar for al kirkelig aktivitet i hvert sogn var uantastet. Derfor havde der været så ringe forståelse for frimenighedernes sag, og det opfattedes som et meget alvorligt brud med kirkeretten, dersom et sogns retmæssige præst efter Genforeningen måske skulle på omvalg. Også i Danmark var det uhørt, men blev forsvaret med henvisning til menighedsrådenes indflydelse på præstevalg i folkekirken.

Nogle præster mistede livet under krigen, og flere embeder var ledige. Andre præster fandt nationalitetskampen så ødelæggende for det kristelige menighedsliv, at de af sig selv søgte væk. Biskop Gabriel Koch fra Ribe fik ansvaret for kirken i overgangstiden og sørgede for, at ledige embeder blev midlertidigt besat af danske præster. Derudover blev 72 præster bekræftet i deres embeder, indtil der kunne stemmes om deres forbliven. Da det i 1921-22 kom så vidt, var endnu flere rejst, og kun i 42 af de 112 nordslesvigske sogne var præsten på valg.

Formelt stemte man om, hvorvidt man overhovedet ønskede at vælge præst, så et nej på stemmesedlen var i virkeligheden et ja til sognets nuværende præst. Det blev brugt til at så tvivl om valgresultatets gyldighed fra den yderligtgående nationale side, hvor man ønskede summarisk afskedigelse af alle »tyske præster«. Udfaldet af valgene var nemlig i de fleste tilfælde, at de præster, der stillede sig til valg, også blev genvalgt. Kun fra syv sogne måtte præsten rejse.

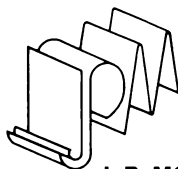
Den milde fremgangsmåde viste sig at være berettiget, for afstemningerne skilte ikke altid sognene efter nationale skel: Flere af de forkastede præster fik nye embeder andre steder i Danmark. I to pastorater stod stemmerne lige, og vanskelighederne måtte løses på andre måder: Pastor Andersen fra Moltrup blev præst for det tysktalende mindretal i Haderslev provsti. Og med pastor Møller fra Visby blev man enig om en pensjonsordning.

Det kom bag på folkekirken, at så mange præster fra landskirken blev genvalgt. Der blev i hast arrangeret kursus i København, hvor kongelige skuespillere underviste i deklamation, og hvor dansk liturgi blev gennemgået. Disse »tyske præster« arbejdede videre i folkekirken i en årrække, og det viste sig, at den kirkelige tradition i Nordslesvig var livskraftig og langt fra druknede i dansk grundtvigsk menighedsliv. Tværtimod fik sønderjysk salmesang stor indflydelse på tilblivelsen af Den Danske Salmebog en menneskealder senere.

Christian de Fine Licht

TRYKKERGAARDEN

HUMLEHAVEN · SKIBBROGADE 5 · 6200 AABENRAA · 74 62 63 66

J. P. MØLLER
BOGBINDERI A/S
CHRISTIANSFELDVEJ 70
DK-6100 HADERSLEV
TELEFON 74 52 13 61

WINDS BOGTRYKKERI A/S

Gravene 12 . 6100 Haderslev . Tlf. 7452 2231

ARNOLD BUSCK

Arnold Busck Boghandel

Apotekergade 4
6100 Haderslev
Telefon 74 52 27 03
Telefax 74 53 05 82

ENGEL
STÆRKT SOM BARE...

NCC DANMARK A/S - BYG

Elvej 2 A – 6000 Kolding
Telefon 7931 6600 – Fax 7931 6666

P.J.SCHMIDT A/S

VOJENS

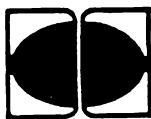
SYDBANK

Fuglsang

*Den ka'
vi li' ...*

carl c. biehl
6300 Graasten 6200 Aabenraa
Tlf. 74 65 10 16 Tlf. 74 62 35 26

Thomsens Boghandel

STORT UDVALG I HÅNDBØGER

Storetorv 2 . 6200 Aabenraa . Tlf.: 74 62 37 20 / 74 62 22 29

POSTADRESSERET BLAD - ODENSE

••• Aktiv i grænselandet •••

Folkeafstemningen i 1920 delte Sønderjylland ved Skelbækken. To nationale mindretal opstod, og anerkendelse af disse er en vigtig forudsætning for et godt samarbejde på tværs af landegrænsen.

Der hersker gode forhold mellem mindretals- og flertalsbefolkning, - men stadig er der forskel på dansk og tysk. Ca. 50.000 sydslesvigere ønsker at leve som danske i det tyske samfund. En af forudsætningerne for et aktivt dansk kulturelt og folkeligt liv i Sydslesvig er støtten fra Danmark. Den giver midler til drift af danske børnehaver og skoler - ungdoms- og kirkeligt arbejde - biblioteker og meget mere.

Den danske stat og Grænseforeningen yder og formidler denne støtte. En stor medlemsskare i Grænseforeningen er det folkelige grundlag for, at dette fortsat kan ske.

**Bliv medlem
af GRÆNSE-
FORENINGEN**

»Det er Grænseforeningens formål at virke til støtte for danskheden i grænselandet - særligt syd for grænsen, samt at styrke og udbrede kendskabet til grænselandets forhold«

Protector:

Hans Kongelige Højhed Prins Joachim

Årskontingentet varierer i lokalforeningerne omkring 100,- kr. For dette beløb får du seks gange om året bladet »GRÆNSEN«, - Grænseforeningens smukke årbog samt indflydelse på det lokale arbejde i din egen kreds.

Ring eller skriv efter Grænseforeningens brochure: Postboks 1530, Peder Skrams Gade 5, 1020 Kbh. K. Tlf. 33 11 30 63 eller hos den lokale formand.

Tønder Amt

Svend Kristiansen
Østerbyvej 32
6280 Hojer
tlf. 74 78 32 15

Haderslev Vesteramt

Sigrød Andersen
Rangstrupvej 20
6534 Agerskov
tlf. 74 83 31 56

Haderslev Østeramt

Lisbet Skau
Hasselvej 4
Hammelev
6500 Vojens
tlf. 74 50 79 22

Sønderborg Amt

Marie Hess
Frydenlundvej 5
6430 Nordborg
tlf. 74 45 62 65

Aabenraa Amt

Ove Nissen
Dalsmark 3
6300 Gråsten
tlf. 74 65 07 45

